

Nowe stanowiska rzęsorka mniejszego (*Neomys anomalus* Cabrera, 1907) w Sudetach Środkowych

New localities of the Mediterranean water-shrew (*Neomys anomalus* Cabrera, 1907) in the Middle Sudetes

BARBARA PIKULSKA¹, ROMUALD MIKUSEK²

¹Instytut Zoologiczny, Uniwersytet Wrocławski, ul. Sienkiewicza 21, 50-335 Wrocław

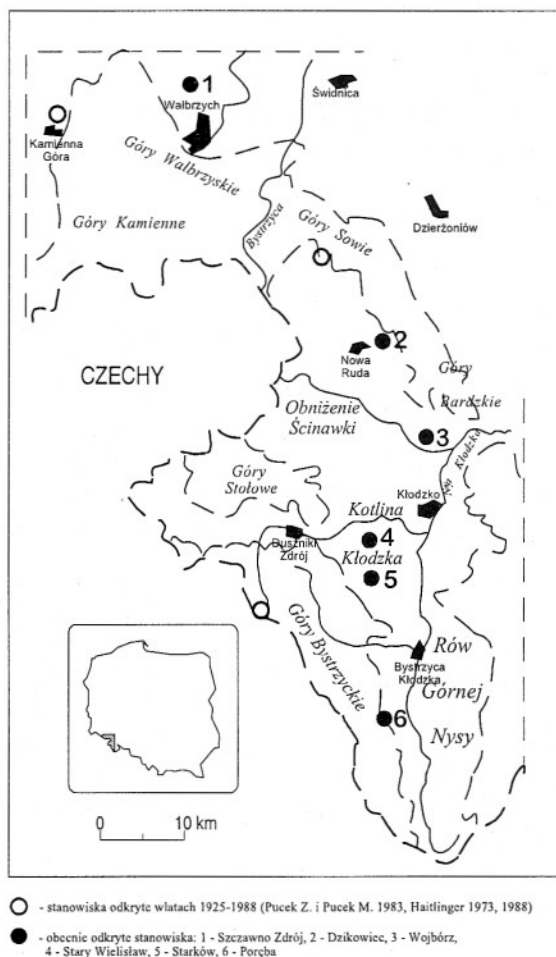
²Park Narodowy Gór Stołowych, ul. Słoneczna 31, 57-350 Kudowa Zdrój

Rzęsorek mniejszy (*Neomys anomalus* Cabrera, 1907) jest gatunkiem południowym i zachodnio-europejskim. Na południu Polski przebiega północna granica jego zasięgu. Izolowane stanowiska wyspowe na Pomorzu oraz w okolicach Dąbrowy Białostockiej (HAITLINGER 1988) i w Puszczy Białowieskiej mają charakter reliktowy (SPITZENBERGER 1980, 1990). W Polsce południowej stosunkowo licznie zamieszkuje on część wschodnią, tj. Podkarpacie, Beskidy, Kotlinę Nowotarską i Pieniny (PUCEK Z. i PUCEK M. 1983). Natomiast na południowym-zachodzie zanotowano dotychczas jedynie sześć stanowisk. Po raz pierwszy rzęsorka mniejszego znaleziono tu w okresie międzywojennym w Sudetach Zachodnich, w Wilczej Przełęczy pod Śnieżką (SCHAEFER 1935). Inny okaz, znajdujący się obecnie w zbiorach Muzeum Zoologicznego Uniwersytetu Humboldta, pochodzi z Kamiennej Góry w Sudetach Środkowych (cyt. wg PUCEK Z. i PUCEK M. 1983). Kolejne stanowiska w tej części Sudetów wykrył HAITLINGER (1973, 1988) odławiając jeden okaz w Rzeczcze koło Walimia, a dwa inne w Zieleńcu w Górach Orlickich. Znane są też miejsca występowania na przedgórzu Sudetów Wschodnich w okolicach Paczkowa i Mąkolna (PUCEK Z. i PUCEK M. 1983).

W latach 1984-1997 udało nam się zlokalizować kilka nowych stanowisk rzęsorka mniejszego na terenie Sudetów Środkowych (ryc. 1). Były to:

Wojbórz (UTM XR 19) usytuowany na północy Kotliny Kłodzkiej. Wśród 635 ssaków pochodzących ze zrzutek płomykówki (*Tyto alba*) zebranych w 1995 roku znaleziono 4 okazy rzęsorka mniejszego (0,6%). Rzęsorek rzeczek (*Neomys fodiens*) stanowił tu 1,4% (9 osobników). Łączny udział ryjówkowatych wynosił na tym terenie 10,7%.

Dzikowiec (XS 10) położony u podnóża Gór Sowich. W zrzutkach płomykówki z 1995 roku znaleziono szczątki 2 osobników (0,4%), przy równoczesnej obecności 7 osobników rzęsorka rzeczek (1,5%). Ryjówkowate stanowiły tu 12,2% z 475 przebadanych ssaków.

Ryc. 1. Rozmieszczenie stanowisk rzęsorka mniejszego na terenie Sudetów Środkowych

Stary Wielisław (XR 18) leży w południo-zachodniej części Kotliny Kłodzkiej. Zebrane w 1997 roku zrzutki płomykówki zawierały wśród 232 ssaków szczątki 1 osobnika rzęsorka mniejszego (0,4%) i 4 rzęsorka rzeczka (1,7%). Ryjówkowate stanowiły tylko 5,6 %, co związane było z typowo rolniczym charakterem tego miejsca. Udział terenów wilgotnych i zakrzewionych był tu mniejszy, a cieki wodne występowały mniej licznie niż w dwu poprzednich miejscowościach.

Starków (XR 18) położony na południowo-zachodnim krańcu Kotliny Kłodzkiej na granicy z Rowem Górnej Nysy. W zebranych w 1997 zrzutkach płomykówki znaleziono szczątki 5 osobników rzęsorka mniejszego (1,2%) wśród 413 ssaków. Rzęsorek rzeczek był tu 2-krotnie liczniejszy (2,2%). Warunki siedliskowe tej okolicy szczególnie sprzyjają bytowaniu ryjówkowatych. Stanowiły one tu aż 33,5% składu pokarmu. Teren charakteryzuje się znaczną wilgotnością. Przecinają go liczne rowy i strumienie o brzegach porośniętych krzewami.

Poreba (XR 16) usytuowana u podnóża Gór Bystrzyckich. W kwietniu 1993 znaleziono martwy okaz przy drodze asfaltowej.

Szczawno Zdrój (WT 16) - miejscowość w Kotlinie Wałbrzyskiej, oddalona o 15 km od stanowiska znanego z Kamiennej Góry (PUCEK Z. i PUCEK M. 1983). Latem 1984 na łące w pobliżu strumienia znaleziono martwego osobnika. Podobnie jak okaz na poprzednim stanowisku miał on uszkodzoną część potyliczną czaszki. Może to sugerować, że zwierzę zostało upolowane i porzucone przez drapieżnika. Siedliskiem rzęsorka była tu łąka wilgotna. Wśród roślin charakterystyczny był na niej ostrożeń warzywny (*Cirsium oleraceum*). Rosły tu też: storczyk szerokolistny (*Orchis latifolia*) i zimowit jesienny (*Colchicum autumnale*).

Z uwagi na uszkodzenie czaszek możliwe było dokonanie tylko niektórych pomiarów (tab.1). Czaszki rzęsorka mniejszego charakteryzują się mniejszą długością kondylobazalną niż u rzeczka, w granicach 18,9-20,2 mm. Siekacz w żuchwie jest mniejszy i słabiej zakrzywiony, a wysokość gałęzi żuchwy niższa; u zebranych okazów mieściła się ona w granicach 3,8-4,3 mm. Z innych kryteriów pomiarowych czaszki obu gatunków dobrze odróżnia m. in. pomiar szerokości w okolicy zapanewkowej (u *N. anomalus* mieści się on w zakresie 5,4-5,7 mm) i u podstawy wyrostków zapanew-

Tabela 1. Zestawienie wymiarów czaszek rzęsorka mniejszego i rzęsorka rzeczka ze stanowisk w Sudetach Środkowych z lat 1984-1997 (wymiaru w mm)

Lp.	Kryterium pomiarowe		<i>N. anomalus</i> Min. - Max.	<i>N. fodiens</i> Min. - Max.
1	Szerokość międzyoczodołowa		3,8 - 4,2 (n=8)	4,3 - 4,9 (n=16)
2	Szerokość puszeki mózgowej		8,6 - 9,2 (n=4)	-
4	Długość przedoczodołowa rostrum		5,8 - 6,2 (n=8)	6,4 - 7,4 (n=16)
5	Długość podniebienia		8,2 - 9,2 (n=8)	9,3 - 10,9 (n=17)
6	Szerokość rostrum		5,3 - 5,7 (n=8)	5,7 - 7,1 (n=16)
7	Szerokość zapodniebiczna		2,4 - 2,6 (n=8)	2,5 - 2,9 (n=16)
8	Szerokość zapanewkowa		5,4 - 5,7 (n=7)	6,1 - 7,2 (n=14)
9	Szerokość u podstawy wyrostków zapanewkowych		7,3 - 7,9 (n=5)	8,1 - 9,2 (n=12)
10	Długość górnego szeregu zębów trzonowych		3,5 - 3,8 (n=8)	3,7 - 4,3 (n=15)
11	Wymiary prawej części żuchwy	długość żuchwy	8,6 - 9,5 (n=9)	9,7 - 10,5 (n=16)
		wysokość gałęzi	3,8 - 4,2 (n=9)	4,7 - 5,3 (n=17)
		długość szeregu zębów trzonowych	4,1 - 4,3 (n=7)	4,5 - 4,8 (n=13)
12	Wymiary lewej części żuchwy	długość żuchwy	8,8 - 9,3 (n=11)	9,9 - 10,4 (n=12)
		wysokość gałęzi	3,8 - 4,3 (n=11)	4,7 - 5,2 (n=12)
		długość szeregu zębów trzonowych	4,0 - 4,3 (n=9)	4,4 - 4,9 (n=11)

kowych (w przedziale 7,3-7,9 mm u tego gatunku) a także pomiar długości przedczołowej rostrum i pomiar długości żuchwy (ten ostatni zawiera się w granicach 8,6-9,5 mm; tab.1). Pomiarzy te szczególnie przydatne są do oznaczania materiału ze zrzutek. W takim materiale dobrze zachowane pozostają z reguły części rostralne czaszek, kompleks podniebienia oraz przednie fragmenty puszki mózgowej, podczas gdy pomiar długości kondylobazalnej jest mało przydatny, ze względu na częste uszkodzenia części potylicznej. Czaszka rzęsorka mniejszego jest krótsza i węższa niż u rzeczka.

Wykrycie 6 nowych stanowisk rzęsorka mniejszego sugeruje, iż może on być w Sudetach szerzej rozmieszczony niż podawano dotychczas. Nie jest tu jednak liczny. W badanych zrzutkach reprezentowany był 2 do 4-krotnie rzadziej niż rzęsorek rzeczek, podczas gdy w materiale ze zrzutek sów z terenu Podkarpacia (SKURATOWICZ, WARCHLEWSKI 1954) lub z Pomorza (OBERTANIEC 1979) obydwa gatunki występowały w podobnych proporcjach, a na niektórych stanowiskach rzęsorek mniejszy był nawet 3-krotnie liczniejszy.

Rzęsorek mniejszy preferuje siedliska bardzo wilgotne i zalane, ale z płytką wodą. Liczniej niż rzeczek zamieszkuje łągi olszowo-jesionowe (RYCHLIK i PUCEK 1995). W pobliżu strumienia dominuje w strefie oddalonej o 10,5-15 m od brzegu (RYCHLIK 1999). Rzęsorek rzeczek natomiast chętniej zasiedla tereny otwarte niż zalesione i z bezpośrednim dostępem do otwartej i głębokiej wody (powyżej 5 cm). Przy strumieniach trzyma się brzegu (0-0,5 m) unikając miejsc położonych dalej niż w odległości 5 m. Odmiennie niż ten ostatni, rzęsorek mniejszy jest tolerancyjny wewnątrz- i międzygatunkowo i nieagresywny. Żyje on oraz gniazduje grupowo i prawdopodobnie (przynajmniej poza okresem rozrodu) nie jest terytorialny (RYCHLIK 1995).

Summary

Six new localities of the Mediterranean water-shrew have been found the Middle Sudetes between 1984 and 1997. Four of them were identified based on analysis of barn owl's pellets and the other two on the presence of dead individuals in the field. In this area, the Mediterranean water-shrew occurred 2-4 times less frequently than the European water-shrew.

Literatura

- HAITLINGER R. 1973: Drobne ssaki Gór Sowich (Sudety Środkowe). Prz. Zool., 17: 107-111.
- HAITLINGER R. 1988: Nowe stanowiska *Neomys anomalus* Cabrera, 1907 (Insectivora, Soricidae) i *Sicista betulina* (Pallas, 1778) (Rodentia, Zapodidae) w Polsce. Prz. Zool., 32, 2: 261-263.
- OBERTANIEC J. 1979: Występowanie rzęsorka mniejszego, *Neomys anomalus* Cabrera, 1907 (Insectivora) na Pomorzu. Prz. Zool., 23, 2: 172-173.
- PUCEK Z., PUCEK M. 1983: *Neomys anomalus* (Cabrera, 1907). [W:] Pucek, Z., Raczynski, J., (red.). Atlas rozmieszczenia ssaków w Polsce. s. 59-60. PWN, Warszawa.
- RYCHLIK L., PUCEK Z. 1995: Wymagania siedliskowe u *Neomys fodiens* i *Neomys anomalus* w nizinnej strefie ich sympatrycznego występowania. XVI Zjazd PTZool. Łódź 14-16 IX 1995.
- RYCHLIK L. 1995: Eko-etologiczne interakcje między *Neomys fodiens* i *Neomys anomalus*. XVI Zjazd PTZool. Łódź 14-16 IX 1995.

- RYCHLIK L. 1999: Habitat preferences of four sympatric species of shrews. ISACC Fifth International Meeting, Białowieża, Poland, August 17-21:
- SCHAEFER H. 1935: Studien an mitteleuropäischen Kleinsäugern, mit besonderer Berücksichtigung der Rassenbildung. Arch. Naturgesch., 4: 535-590.
- SPITZENBERGER F. 1980: Sumpf- und Wasserspitzmaus (*Neomys anomalus* Cabrera 1907 und *Neomys fodiens* Pennant 1771) in Österreich. Mitt. Abt. Zool. Landesmus. Joanneum. 9: 1-39.
- SPITZENBERGER F. 1990: Gattung *Neomys* Kaup, 1829. In: Niethamer, J. & Krapp, F. (eds.), Handbuch der Säugetiere Europas. Band 3-1, Insektenfresser-Herrentiere. Aula-Verlag, Wiesbaden:313-374.
- SKURATOWICZ W., WARCHALEWSKI E. 1954: Przyczynek do fauny drobnych ssaków Podkarpacia. Pozn. Tow. Przyj. Nauk, Pr. Kom. biol., Poznań, 15, 2: 119-130.

Wpłynęło 25 IX 1999